

Usnesením vlády č. 197/1984 byl v ČSSR založen rozsáhlý prognostický systém souhrnné prognózy ČSSR do r. 2010, který má postihnout společenský rozvoj ve vzájemném působení základních stránek společenské existence — vědecko-technické, ekonomické a sociální, zahrnující též územní průřezy společenským rozvojem v ČSR a SSR. V rámci tohoto systému byl Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV pověřen vypracováním prognózy tendencí sociálního rozvoje v ČSSR. Úkolem této stati je informovat o teoretických a metodologických východiscích a koncepci zpracování této prognózy v jejích vazbách na prognózu souhrnnou.

1. Geneze a objektivní podmínky rozvoje prognostiky

Již v šedesátých letech našeho století se ukázala metodologická neudržitelnost pokusů o zformování „vědy o budoucnosti — futurologie“, která, podobně jako někdejší Bogdanovova „všeobecná organizační věda — tektologie“, měla nahradit řadu vědních disciplín. Avšak každá vědní disciplína má co činit s dosud nepoznaným, je zaměřena do budoucnosti. Každá věda má v tomto smyslu svůj více či méně výrazný prognostický aspekt, každá vědecká prognóza je založena na využití tohoto od vědy neoddělitelného aspektu, který se nejvýrazněji projevuje ve vědách společenských. Futurologie jako „monopolní, nová“ věda o budoucnosti ztratila tak své oprávnění a dostala se do metodologické krize, i když některé její technicko-metodické postupy se ukázaly jako přínosné a využitelné v prognostické činnosti.

Na rozdíl od futurologie je marxistická prognóza společenského rozvoje *teoreticky zdůvodněnou a faktograficky podloženou představou o budoucnosti, založenou na využití poznatků celé řady vědních disciplín i poznatků progresivní společenské praxe*. Je to tedy určitý způsob vědeckého předvídání, které popisuje možný budoucí stav objektivního společenského vývoje. Prognostika je dílčí vědeckou disciplínou metodologického charakteru, těsně spjatou s obecnou teorií plánovitého řízení společenských procesů.

Jestliže futurologie odmítá cílové funkce prognózy, pak marxistická prognostika je zdůrazňuje ve vztahu ke společenské praxi.(1)

Cílevědomost a účelovost prognózy je spjata se společenskou cílevědomostí a účelovostí.(2) Na předvídání je založena jakákoli lidská činnost a především práce — před zahájením pracovního procesu si člověk musí vytvořit představu hotového výrobku ve své hlavě. To v širších měřítcích platí i o celospolečenských činnostech, které byly spjaty s předvídáním budoucnosti od nepaměti. Celá oblast vědy je založena na poznávání nepoznané budoucnosti. V té souvislosti klasické marxismu, jako zakladatelé vědy o společnosti, vytvořili řadu

(1) „... předvídání je kategorií poznání a cíl je kategorií poznání i praxe, spojovací články mezi teorií a praxí, „vnitřní zákon“ činů člověka, jeho ideální stimulační motiv“ [Kazakevič 1969 : 64].

(2) Viz blíže [Marx 1966 : 459, 461], [Marx 1953 : 197].

vědeckých prognostických předpovědí, jejichž správnost potvrdil další společenský rozvoj. Mohutným impulsem pro rozvoj marxistické prognostiky byl vznik socialismu, jehož nedílným atributem je plánování společenských procesů. V rámci tohoto systému plánování se prognostika rozvinula ve snaze prodloužit časový horizont plánování na úroveň inovací vyššího řádu, jejichž cyklus přesahuje časový horizont o 10 let. Tato snaha však naráží na zákonitost rostoucí neurčitosti plánovacího objektu s prodloužováním časového horizontu. Z praxe je známo, že jestliže krátkodobý roční plán lze poměrně snadno vybilancovat, pak již probilancování střednědobého pětiletého plánu naráží na značné obtíže v důsledku prohlubujícího se rozporu mezi strohým determinismem plánu a stochastickým charakterem jeho společenského objektu. Proto se bilanční metody pro prognózu nehodí a jejím metodickým základem jsou metody kvalitativní vědecké analýzy, pro něž jsou statistické kvantitativní metody jen metodickou pomůckou. To bylo zdůrazněno již v období vzniku národohospodářského plánování v Sovětském svazu dvacátých let. Hlavní myšlenka následujícího citátu platí dosud, i když se do současné doby možnosti kvantifikace sociálně ekonomických jevů v důsledku pokroku matematiky a heuristiky rozšířily: „Pole působnosti zákona velkých čísel a jiných postulátů a teorémů teorie pravděpodobnosti v současné sovětské ekonomice je ohraničeno daleko užšími rámci, než je tomu v kapitalistickém systému. Krajně ohraničené je proto i využití statistické metodologie, zvláště v analýze dynamických řad a pokusů o jejich extrapolaci. Vědecká příprava materiálů pro perspektivní plánování musí spočívat nejen v statistických manipulacích, ale především v kvalitativní ekonomické analýze struktury současného sovětského hospodářství a těch specifických zákonitostí, které právě z této struktury vyplývají. Přesněji řečeno, použití té či oné statistické metody musí být podloženo ani ne tak abstraktními úvahami, jako konkrétním vědeckým poznáním současné ekonomiky“ [Problémy 1928 : 38].

Základní metodologické principy perspektivního plánování, o něž se může prognostika opřít, vykrystalizovaly na poznatcích o principech historicko-materialistického prognostického myšlení K. Marxe a B. Engelse pod naléhavým tlakem společenské potřeby v revoluční atmosféře mladé sovětské moci, pod vedením V. I. Lenina, obklopeného řadou vynikajících vědců typu G. M. Kržižanovského, S. G. Strumilina, V. S. Němčinova a dalších.

V té době byly také formulovány rozdíly a vazby mezi živelností a plánovitostí, plánováním a předvídaním: „V každém plánu je třeba rozlišovat prvky objektivně podmíněné minulostí v jejich zákonitém vývoji proporci a disproporci, nezávisle na tom, jak na ně plánovitě z naší strany působíme, a prvky, které jsou ponechány záměrně volnému působení pák socialistického plánování. U prvních lze pouze předvídat jejich budoucí samostatný pohyb, u druhých je třeba jej nejen využít, ale i předurčit“ [Strumilin 1968 : 439].

Prognóza představuje určitý námět pro vypracování dlouhodobých programů, o něž se opírá plán.(3) Zároveň však cílový charakter tohoto plánu předpokládá určitou krátkodobější prognózu jako jeho součást: „Každý perspektivní plán národního hospodářství, ať je to generální plán, pětiletka, nebo kontrolní cifry, musí být syntézou direktivy a prognózy, to jest musí mít určitou cílovou část a genetické vědecké zdůvodnění uskutečnitelnosti... Teleologie a genetika nejsou konkurující si antagonisté, ale dialekticky druh s druhem spjaté momenty jediného harmonického celku“ [Problémy 1928 : 38].

Zároveň však direktivní plán nelze směšovat s pravděpodobnostním prognó-

(3) „V podmínkách SSSR je národohospodářský plán toliko kalendářním rozpracováním programu strany revolučního proletariátu“ [Strumilin : 26].

zováním, které spočívá ve stanovení možnosti působení na společenské procesy a vypracování základů strategického, politického rozhodování.(4)

Marxistická prognostika se snaží postihnout společenský rozvoj v komplexnosti a systémovosti především jeho stránky ekonomické a sociální.(5)

2. Teoreticko-metodologické základy a problémy sociální prognostiky

Vědecké předvídání vychází z analogie v objektivní realitě opakovaných jevů. V té souvislosti V. I. Lenin poukazoval na „...souvislost indukce s analogií — s dohadem (vědeckým předvídáním)“ [Lenin 1960 : 181]. Vyšším stupněm dohadu je empirická hypotéza, založená na syntéze řady známých faktů a pozorování. Porovnávání těchto hypotéz s opakovanými jevy společenské praxe dovozuje dospět k stanovení zákonitostí na základě přechodu od konkrétního poznání k abstraktně vědeckému, což Lenin charakterizoval jako „přechod úsudku podle analogie (z analogie) k úsudku z nutnosti...“ [Lenin 1960 : 182]. Obecnost abstraktního zákona však nemůže postihnout jev v jeho konkrétní úplnosti: „Význam obecného je rozporný: je mrtvé, nečisté neúplné etc., etc., je však také stupněm k poznání konkrétního, neboť nikdy nepoznáváme konkrétní úplně. Nekonečná suma obecných pojmů, zákonů etc. dává konkrétní v jeho úplnosti“ [Lenin 1960 : 285].

Poznané obecné zákonitosti na vysoké úrovni abstrakce je třeba konkretizovat na základě průzkumu objektivní reality, v níž opakující se jevy dávají možnost poznání specifických zákonitostí jednotlivých sfér společenské existence v určitém stadiu jejího vývoje. Na tomto základě je možno oddělit jevy zákonité od nahodilých a promítnout zákonité tendence společenského rozvoje do budoucnosti.

Obecným teoreticko-metodologickým základem prognózy je dialektický a historický materialismus, na jehož základě byly formulovány nejobecnější zákonitosti společenského rozvoje. Ty byly konkretizovány praxí budování socialismu a jako zákonité tendence se promítly do programů komunistických a dělnických stran. Tyto zákonité tendence je možno shrnout asi takto:

- rozvoj politického systému a přerůstání všelidové politické organizace v komunistickou samosprávu na základě rozvoje socialistické státnosti a demokracie;
- rozvoj socialistické materiálně technické základny a budování materiálně technické základny komunismu na základě urychlení vědeckotechnického pokroku a zvyšování efektivnosti práce a výroby, vedoucí k neustálému růstu společenské produktivity práce a nové dělbě práce, specializace, kooperace a kombinace jako základu společenské sociální diferenciace a homogenizace;
- přerůstání socialistických výrobních a společenských vztahů v komunistické cestou překonávání sociálně třídních rozdílů;
- stírání sociálně třídních rozdílů mezi fyzickou a duševní prací, městem a vesnicí, mezi jednotlivými skupinami sociální struktury s cílem vytváření sociálně stejnorodé a beztřídní společnosti;
- neustálý růst životní úrovně, zlepšování pracovních a životních podmínek a jistot obyvatelstva, rozvíjení a sbližování socialistického životního způsobu skupin sociálně třídní struktury;

(4) „Prognózování spočívá v rozboru možného působení na ustálené objektivní procesy, jejich změny v souvislosti se sociálně ekonomickými úkoly socialistické společnosti a ve stanovení strategie politiky, která má tyto změny uskutečnit“ [Ančiškin 1967 : 63].

(5) Viz blíže [Kutta 1972 : 76—98].

- rozvoj ochrany, tvorby a zušlechťování životního prostředí ve všech jeho součástech přírodních, hmotných (architektura, urbanismus) a pracovních;
- rozkvět a sblížování národů a národností s cílem vzniku internacionálního komunistického společenství;
- rozvoj socialistických občanských a rodinných vztahů na základě prohlubování sociální rovnosti a spravedlnosti;
- rozvoj socialistických pracovních kolektivů, socialistického a komunistického kolektivismu;
- všestranný rozvoj vědy, vzdělání a rozkvět duchovní kultury společnosti na základě komunistické marxisticko-leninské teorie a ideologie;
- utváření harmonické, všestranně rozvinuté socialistické a komunistické osobnosti.

Zákonité tendence socialistické společnosti jsou závislé na uplatnění zákona plánovitěho a proporcionálního rozvoje společnosti, realizujícího se prostřednictvím zdokonalování systému plánovitěho řízení společenských procesů a rostoucí účasti všech občanů na všech formách řízení a na uplatnění zákona ekonomie času jako základu zvyšování efektivity společenského rozvoje.

Obecné zákonité tendence se prosazují dlouhodobě, přičemž reálný společenský vývoj „kolem nich osciluje“ v dialektice protikladných tendencí diferenciálních a homogenizačních, „kladných“ a „záporných“ rysů každého okamžiku objektivní reality. Tato dialektika „boje protikladů“ je také zdrojem rezerv, bariér, ztrát i vzniku progresivních prvků jako činitelů brzdících či podněcujících společenský rozvoj.

Společenský rozvoj jako přírodně společenský proces je jednotou všech stránek společenské existence, jejichž základem je lidská práce. Člověk, který svou prací získává z přírody prostředky své existence, je tvůrcem společenského bohatství, jehož neoddělitelnou částí a zdrojem je i bohatství přírody. Objektivním základem společenského rozvoje je rozvoj výrobních sil, jejich materiálních stránek (energetických, surovinových a technických) a jejich rozhodující stránky lidské. Všeestranný rozvoj člověka se stává v nejvyšší socialistické a komunistické fázi společenského rozvoje objektivní cílovou funkcí. Nejde tu jen o člověka jako pracovní sílu, ale jako všestrannou duchovně, kulturně a politicky rozvinutou osobnost, jejíž intelektuální úroveň je předpokladem rozvoje poznání a vědy a kulturně politická vyspělost předpokladem rozvoje celé ideologické a politické nadstavby společnosti, která zpětně působí na dynamiku technické a ekonomické základny. Všeestranný rozvoj člověka je podmíněn vztahy mezi ekonomickou základnou a politickou nadstavbou, zajišťující cílevědomé vedení a plánovitě řízení společnosti. Proto v rámci socialistické společenské soustavy má rozhodující význam politický systém, jehož vrcholnou institucionální součástí je komunistická strana, avantgarda vládnoucí dělnické třídy, jejíž historická mise a objektivní společenský zájem je totožný se zájmy všeho lidu. Strana uskutečňuje svou nezastupitelnou funkci vedení, které se podřizují i politicko-řídicí funkce všelidového státu a funkce masových organizací pracujících v čele s Revolučním odborovým hnutím a Svazem mládeže. Základem rozvoje politického systému je zdokonalování socialistické demokracie, zajišťující realizaci základních socialistických principů demokratického centralismu, sociální spravedlnosti a stále plnějšího uplatňování socialistické lidové samosprávy na základě prohlubování účasti pracujících na všech formách řízení.

Tento v největší stručnosti vyjádřený model socialistického společenského systému, založený na působení řady hospodářských a sociálně politických mechanismů, obráží krajní složitost realizace souhrnné prognózy, jejíž efektivnost

je závislá na míře postižení všech přírodně společenských vazeb společenského vývoje na základě vědeckého poznání společenské reality.

Velký význam souhrnné prognózy pro další rozvíjení teorie i praxe spočívá v jejím poslání prozkoumat dynamiku společnosti v její totalitě, dialektice, systémové provázanosti. Plné realizaci tohoto poslání souhrnné prognózy však neodpovídá úroveň informačních zdrojů. Věda je ve stadiu značné diferenciaci, každá vědní disciplína je zaměřena jen na určitou část společenského celku, který bude, podle předpovědi K. Marxe, postižen ve své komplexnosti jedinou vědou o budoucnosti. To podmiňuje interdisciplinární charakter prognózy.

Nadměrná složitost společenského objektu vyžaduje, aby byl metodou analytické abstrakce rozdělen na vědeckotechnickou, ekonomickou a sociální část, každá z nich byla podrobně analyzována a opět syntetizována. Analýza se přitom musí opírat o teorii a poznané zákonitosti společenského pohybu. Proto se dilčí prognózy v prvních svých analytických fázích člení na další sféry, např. politickou, demografickou, kulturní apod., a teprve v dalších, nejsložitějších a nejobtížnějších fázích jsou syntetizovány v prognózu souhrnnou.

V. I. Lenin zdůrazňoval, že společenské jevy v sobě zahrnují „zbytky minulosti, základy přítomnosti a zárodky budoucnosti“ [Lenin 1951 : 189].

Prognóza musí proto vycházet z hluboké analýzy přítomnosti, v níž je možno ve vztahu ke společenským zákonitým tendencím odhalit vnitřní protiklady a rozpory společenského rozvoje, jejichž řešení je nezbytnou podmínkou dalšího společenského růstu.(6)

Úkolem první fáze prognostických prací je především stanovení obecných cílů prognózy, odhalení rezerv jako potenciálních a dosud nevyužitých možností sociálního růstu, jež je nutno mobilizovat, bariér a překážek dalšího rozvoje, které je třeba odstraňovat, ztrát, jimž je třeba do budoucnosti čelit a především odhalení progresivních prvků či „zárodků“ budoucnosti, krystalizujících v současném vědeckém poznání i v praxi, které je třeba cílevědomě podporovat a rozvíjet. Na tomto základě lze vymezit hlavní vědeckotechnické, ekonomické, sociální a ekologické problémy, které je třeba řešit, metodou hlavního článku vybrat z obrovské řady problémů ty nejpodstatnější, jejichž řešení umožňuje řešení celých problémových řetězců. Konstrukce „stromu problémů“ zamezuje roztržité prognostických prací na řadu nepodstatných souvislostí, jejich soustředění na jevy podstatné, zákonité, rozhodující.

Pro vymezení role a obsahu prognóz sociálního rozvoje doporučuje Igor Bestužev-Lada využít dvou paradigmat — vědeckotechnická revoluce a životní způsob.(7) Z analogických paradigmat zformoval v polovině šedesátých let Radovan Richta koncepci výzkumu společenských a lidských souvislostí vědeckotechnické revoluce, z nichž vzešla jedna z prvních globálních vědeckých prognóz společenského rozvoje [Civilizace 1966].

Vědeckotechnická revoluce jako revoluční převrat v totalitě výrobních sil je spjata s technicko-ekonomickou základnou společností, její společenské a lidské souvislosti se promítají do rozvoje životního způsobu jako integrované a integrující cílové funkce sociálního rozvoje, která zpětně působí na vědeckotechnický, ekonomický i ekologický rozvoj.

Rozvoj vědeckotechnické revoluce podmiňuje i převrat v trajektorii ekono-

(6) „Vědecký rozbor konkrétních rozporů socialistické společnosti a vypracování zdůvodněných doporučení k jejich řešení a rovněž spolehlivých ekonomických a sociálních prognóz jsou neodkladným úkolem společenských věd v nynější etapě vývoje.“ Návrh nové redakce Programu KSSS [Rudé 1985 : 6].

(7) Viz blíže [Bestužev-Lada 1984 : 56—58].

mického růstu od jeho extenzivního k intenzivnímu typu, spjatému s přechodem na řádově vyšší úroveň dělby, obsahu a charakteru práce, produktivity společenské práce spjaté s urychlujícím se pohybem všech objektivních i subjektivních společenských faktorů. V tom smyslu generální linie urychlování sociálně ekonomických procesů, vytyčená XXVII. sjezdem KSSS a XVII. sjezdem KSČ, plně odpovídá zákonitostem současného období budování rozvinutého socialismu.

Realizace hlavních směrů vědeckotechnické revoluce (přechod od klasických k novým zdrojům energetické a surovinové základny, od mechanizace k automatizaci výrobních i řídicích procesů, od tradičních metod výuky „pro život“ k vysoce technicky a vědecky vybavené výuce „po celý život“ etc.) je přímo závislá na rozvoji vědy jako zdroji investičně náročných inovací vyššího řádu. Realizace těchto inovací však naráží na investiční bariéru danou nízkou efektivností výroby v období extenzivního růstu. Proto se v dlouhodobé strategii společenského růstu dostává do popředí racionalizační princip, vyžadující mobilizaci rezerv růstu produktivity práce ve všech fázích společenské reprodukce, ve všech formách společenské práce a výroby. Tradiční racionalizace dílen, závodů, podniků se rozšiřuje do celých územních celků, přičemž model růstu produktivity práce, spjatý především s úsporami živé práce, se rozšiřuje o úspory práce minulé, materializované do energetických, surovinových a technických zdrojů. Důraz na kvantitativní nárůst produkce se přesouvá na její kvalitu, snižování hodnoty jednice výrobků je provázáno růstem jejich užitných hodnot. Požadavek úspor ve výrobě se rozšiřuje i do oblasti osobní spotřeby, exploatace přírodních zdrojů se přeměňuje v požadavek rozšířené reprodukce nejen v oblasti společenské, ale i přírodní, plně se prosazuje marxistické pojetí dějin jako přírodně společenského procesu.

Racionalizace je založena na zákonu ekonomie času, v rámci jehož využití je měřítkem společenského bohatství postupný přechod od pracovního k volnému času jako širokému prostoru pro všestranný rozvoj člověka. Spolu s tím se do popředí dostává úloha sociální sféry, která není jen důsledkem vědeckotechnického a ekonomického rozvoje, ale i mohutným zpětným intenzifikačním faktorem. Základní obsah sociální sféry vymezil soudruh Gorbačov v Politické zprávě ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS takto: „Sociální sféra zahrnuje zájmy tříd a sociálních skupin národů a národností, vztahy mezi společností a jednotlivcem, pracovní a životní podmínky, zdraví a volný čas. Právě v této sféře jsou realizovány výsledky ekonomické činnosti, jež se dotýkají životních zájmů pracujících, zde jsou ztělesněny nejvyšší cíle socialismu... Je nutný rozhodný obrat plánovacích a řídicích orgánů, ústředních a místních hospodářských organizací k potřebám sociální sféry“ [Rudé 1986 : 4].

Předpokladem rozvoje sociální sféry je rozvoj sociální politiky strany, tak jak jej charakterizoval soudruh Husák v Politické zprávě ÚV KSČ na XVII. sjezdu KSČ: „Prvořadý význam přikládáme promyšlené sociální politice, sledující vzestup životní úrovně lidu, zdokonalování společenských vztahů, prohlubování reálného humanismu našeho společenského zřízení. Stále musíme mít na zřeteli zlepšování všech stránek života lidí, být pozorní k jejich potřebám, včas odstraňovat vše, co stojí v cestě vzájemnému porozumění, spolupráci a sblížování společenských tříd, sociálních skupin, našich národů a národností“ [Rudé 1986 : 4].

3. Obsah prognózy sociálního rozvoje

Prognóza sociálního rozvoje jako východisko plánovitého řízení sociálních procesů je nástrojem sociální politiky strany. V tom tkví její prvořadý význam. Vývoj jednotlivých sfér ekonomického, sociálního, politického a du-

chovně kulturního rozvoje podléhá zákonům dialektiky. Jejich společným základem je rozšířená společenská reprodukce.

K. Marx charakterizoval člověka jako „souhrn všech společenských vztahů“ a zdůrazňoval, že „všechny otázky, které se týkají vzájemných vztahů lidí, jsou sociální otázky“ [Marx 1958 : 308]. K. Marx také zdůrazňoval, že „utvářejí-li člověka okolnosti, je třeba dát okolnostem lidskou podobu“ [Marx 1958 : 151].

Prognóza sociálního rozvoje, vycházející z rozboru socialistických sociálních vztahů, se soustřeďuje ke zdrojům rozšířené reprodukce, všestranného růstu a aktivizace hlavního subjektivního faktoru společnosti — člověka jako součásti kolektivních subjektů sociálně třídní struktury.

Prognóza sociálně třídní struktury, která je jádrem sociální prognózy, musí zahrnovat všechny její subjekty v třídním průřezu (dělnická třída, rolnictvo ve vztahu k inteligenci), ve věkovém průřezu se soustředěním na mládež, jejíž aspirace predeterminují budoucnost, se zdůrazněním „základních buněk“ společenských, jimiž jsou pracovní kolektivy a rodiny v jejich funkcích demografických, sociálně ekonomických a etických.

Tato prognóza navazuje na vývoj *demografické struktury* ve vztazích plodnost-úmrtnost, předproduktivní-produktivní-postproduktivní věk, muži-ženy etc. Cílem by mělo být odhalení příčin „demografických výkyvů“, jejich vyrovnaní a nalezení cest k dosažení demografického optima.

Předpokladem optimálního sociálního rozvoje je *rozvoj politického systému*, socialistické demokracie a státnosti, zvyšování vedoucí úlohy komunistické strany, mechanismu socialistického státu, prohlubování úlohy Národní fronty, rozvoj lidové samosprávy a postižení dialektiky faktorů ovlivňujících další vývoj sociálně politické nadstavby socialistické společnosti.

Politický systém je základem *plánovitého řízení sociálních procesů*, v němž je třeba komplexně postihnout proces formování sociálního plánování a řízení v celém inovačním cyklu: prognózování-programování-plánování-projektování-implementace-rozvoj expertizy a poradenství a „zpětných vazeb“ mezi rozhodovací a realizační sférou na základě rozvoje informační základny. Zvláště ní pozornost bude třeba věnovat analýze vzdělání, kvalifikace a řídicích funkcí vedoucích kádřů.

Prímý vztah prognózy sociálního rozvoje k prognóze rozvoje ekonomického je patrný v „krajních bodech“ rozšířené reprodukce výroba-spotřeba.

V oblasti výroby je to problematika *sociálních aspektů vědeckotechnického rozvoje*, postihující na základě charakteristik dosavadního stupně vědeckotechnického pokroku a inovačních trendů, jakož i vývoje vědeckovýzkumné základny, vliv hlavních progresivních směrů (především jaderné energetiky, elektronizace, komplexní automatizace, uplatnění nových materiálů a energií a biotechnologií) na změny v obsahu a charakteru práce, vzdělání a kvalifikace pracujících, možnosti zvýšení kvality jejich průpravy, životního způsobu obyvatelstva etc. Úkolem bude odhalení hlavních sociálních rozporů, bránících rychlejšímu a efektivnějšímu pronikání inovací do společenské praxe a vypracování námětů na jejich řešení.

Základním problémem ve vztahu k výrobě je *rozvoj obsahu práce a zaměstnanosti* řešením sociálně ekonomických problémů zvyšování produktivity a efektivnosti práce. V té souvislosti je třeba směřovat k optimalizaci pracovního času a pracovních režimů ve vztahu ke snižování přesčasové práce, zkracování pracovní doby etc. V oblasti využití pracovních zdrojů a struktury zaměstnanosti bude třeba ve vazbě na demografický vývoj postihnout vývoj komplexu pracovních zdrojů, včetně jejich odborné přípravy, vývoj odvětvové a oblastní struktury zaměstnanosti směrem k jejímu optimálnímu rozměru.

Oblast rozdělování postihuje *prognóza vývoje rozdělovacích procesů a rozvoje životní úrovně obyvatelstva*. Cílem zde bude souhrnný prognostický pohled na růst životní úrovně obyvatelstva. Analýza bude obsahovat dynamiku národního důchodu a struktury jeho užití z hlediska relací mezi osobní a společenskou spotřebou, vývoj mezd a cen, příjmy obyvatelstva, vzájemné vazby mezi sociální, mzdovou a cenovou politikou — nominální a reálné důchody, formování potřeb a způsobů jejich saturace, problémy vyváženosti trhu a služeb obyvatelstvu, společensky žádoucí i nežádoucí difference v životní úrovni. Zvláště bude třeba postihnout problematiku sociálních jistot obyvatelstva a jejich zabezpečování.

Na rozvoj životní úrovně navazuje *rozvoj životního způsobu*, který komplexně obráží kvalitativní charakteristiky společenského blahobytu v rámci společenské formace. Tato část prognózy bude charakterizovat jak jednotu životního způsobu, vyplývající z jednotných sociálně ekonomických podmínek, tak jeho modifikace, vyplývající z pracovních a životních podmínek jednotlivých tříd a vrstev sociálně třídní struktury. Prognóza životního způsobu má výrazné syntetizující charakter, zdůrazňující rozvoj politických, světonázorových, duchovních, kulturních, estetických a etických aspektů. Základem analýzy je vztah mezi pracovním a volným časem s důrazem na odstranění společensky neefektivních pracovních funkcí a rozšiřování efektivního využití volného času. V oblasti životní úrovně se rozbor soustředí na racionalizaci potřeb a spotřeby, odstraňování negativních spotřebních trendů (konzumní společnost, pseudopotřeby etc.) a vytváření optimálních modelů životního způsobu.

Zvláště je třeba postihnout rozvoj vzdělanosti, kultury a umění a zvyšování jejich role ve formování marxisticko-leninského uvědomění. Zdůraznit bude nutno úlohu politické a kulturní aktivity v širokém smyslu kultury pracovní, fyzické (sport, turistika), duchovní, včetně podmínek jejího rozvoje, postihnout i jevy sociálně patologické a oblast mezilidských vztahů socialistického kolektivismu.

Sociální rozvoj je spjat s *rozvojem životního prostředí*, které je rozhodující měrou utvářeno vlastními výtvoři člověka. Proto se analýza soustředí na jeho složky přírodní a složky hmotné (architektura, urbanismus v rozvoji území). Část ekologická bude vycházet z analýzy vývoje kvality základních složek přírodního prostředí (ovzduší, vody, půda, odpady), postihne sociální důsledky jeho znečištění (škody na zdraví, vegetaci, zemědělství, lesnictví etc.), dopad na ekonomiku a sociální oblast (životní úroveň, životní způsob). Na základě analýzy příčin znečišťování přírodního prostředí budou odhaleny možnosti jejich odstranění a dosahování ekologické rovnováhy krajiny.

Jádrem rozvoje hmotného prostředí je formování optimální koncepce rozvoje sídelní sítě, městských aglomerací a venkovského území s cílem optimalizace vazeb mezi nimi. Tato část prognózy se soustředí na řešení problémů krajních polů velikostní škály sídel (velká města—nejmenší sídla), regeneraci dochovaných stavebních fondů, architektonického zkvalitnění nové výstavby a doplnění chybějící občanské vybavenosti (sociální infrastruktury).

Sociální prognóza je doplněna *prognózou sociálního rozvoje územních celků*. Obsahem této průřezové a shrnující části prognózy bude odhalení vývojových problémů a tendencí prostorových stránek procesů v sociální sféře. Nutnost jejího začlenění do prognózy je dána tím, že v územních celcích se komplexně realizují všechny sociální aktivity, ne však stejným způsobem. Prostorové struktury se podílejí na celospolečenské reprodukci v nestejně míře a podobě, což vyplývá z jejich různých geografických, demografických, ekonomických, sociálních, kulturních i ekologických podmínek a nerovnoměrnosti vývoje indus-

trializace, urbanizace a osídlení. V územích se projevují a koordinují zájmy ústředně řízených organizací se zájmy obyvatelstva, národních výborů a místních hospodářství a jsou v nich obsaženy velké zdroje a rezervy, které je možno mobilizovat cestou územní racionalizace a prohlubování demokratického centralismu.

Obsahem této průřezové části prognózy sociálního rozvoje budou vývojové tendence prostorové diferenciacie a homogenizace z hledisek města a venkova, sídel různých typů a velikostí, regionů a oblastí a vývojové tendence sociálních stránek osídlení, urbanizace a migrace.

Jádrem analýzy a syntézy bude utváření a rozvoj společenských vztahů z hlediska jednotlivých složek obyvatelstva, sociálně třídní struktury, životní úrovně a způsobu života z hlediska změn v sociální infrastruktuře, vzdělanosti a socioprofesionální struktury. Cílem tu bude využití územních specifík a rezerv cestou územní racionalizace na základě řízení komplexního rozvoje územních celků národními výbory a prohlubování lidové samosprávy.

Vymezení obsahu prognózy sociálního rozvoje představuje model otevřený dalším změnám a korekcím, vyplývajícím z analýzy objektivní sociální reality. První vymezení obsahu prognózy sociálního rozvoje je jakýmsi kompromisem mezi komplexním postižením sociální reality a skutečným stavem vědeckých výzkumů, které tuto realitu plně nepokrývají.

Hlubší vymezení obsahu prognózy je úkolem první analytické fáze prognostických prací do konce r. 1986. V této fázi bude třeba hluboce analyzovat současný stav a vymezit hlavní, rozhodující problémy, na jejichž řešení a promítnutí do budoucnosti bude nutno soustředit pozornost. Prognóza sociálního rozvoje bude dokončena do konce r. 1988, aby ji bylo možno v tomto roce začlenit do souhrnné prognózy 2010.

Vypracování prognózy sociálního rozvoje ČSSR a souhrnné prognózy ČSSR 2010 je mimořádně závažným, politicky angažovaným úkolem, jehož se společenskovědní fronta chápe s velkou iniciativou. Splnění tohoto úkolu bude mít značný význam pro rozvoj společenskovědní teorie i praxe budování rozvinutého socialismu v ČSSR.

Literatura

- Ančiškin, A. — Jeršov, E.: *Metodologičeskije voprosy narodnochozjajstvennogo prognozirovanija*. Voprosy ekonomiki 1967, No 5.
- Bestužev-Lada, I. V.: *Poiskovoje socialnoje prognozirovanije*. Moskva, Nauka 1984.
- Civilizace na rozcestí. Praha, Svoboda 1966.
- Kazakevič, T. A.: *Celesoobraznost i celj v obščestvennom razvitiji*. Izd. Leninskogo universitěta 1969.
- Kutta, F.: *Problemy socialnoj i ekonomičeskoj prognostiki*. In: *Obščije principy upravlenija v otdělnych socialističeskich stranach*. Moskva, izd. SEV-IEMSS 1972.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 1. Praha, Svoboda 1951.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 38. Praha, Svoboda 1960.
- Marx, K.: *Kapitál I*. Praha, SNPL 1953.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 4. Praha, Svoboda 1958.
- Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 20. Praha, Svoboda 1966.
- Problemy planirovanija*. Planovoje chozjajstvo 1928, No 2.
- Rudé právo* 26. 10. 1985.
- Rudé právo* 26. 2. 1986.
- Rudé právo* 25. 3. 1986.
- Sociologický časopis* 6/1973.
- Strumilin, S. G.: *Problemy planirovanija v SSSR*. Leningradskoje izd. 1932.
- Strumilin, S. G.: *Izbrannyje proizvedenija*. Vospominanija i publicistika. Moskva, IPL 1968.

Ф. Кутта: Проблемы прогноза социального развития

В статье рассматривается концепция прогноза социального развития, над которой в ЧССР начинают работать в рамках совокупного прогноза «Чехословакия 2010». Этот совокупный прогноз содержит помимо прогноза социального развития и прогнозы научно-технического и экономического развития в рамках всей страны и территориальных сечений ЧСР и ССР.

В статье сосредоточивается внимание на генезисе и объективных условиях возникновения и развития прогностики, теоретико-методологических основах и проблемах социальной прогностики и определении ее содержания. Автор рассматривает различия между футурологией и марксистской прогностикой, марксистскими теоретико-методологическими исходными пунктами, позицией прогноза в рамках плановой системы, различия в связи между прогностической, программной и плановой системами, так же, как и основные методические принципы при проведении прогноза.

Проведение прогноза основано на научном фундаменте познания закономерностей социального развития и опирается на генеральные программы и решения съездов коммунистических и рабочих партий.

Прогноз социального развития, исходящий из анализа социалистических социальных отношений, сосредоточивается на источниках расширенного воспроизводства, всестороннего развития и активизации основного субъективного фактора общества — человека, развивающегося в рамках коллективных субъектов социально-классовой структуры. Анализ и развитие этой структуры, опирающийся на развитие демографической структуры, является ядром, образ жизни — интегрирующая и интегрирующая целевая функция прогноза социального развития, содержащая развитие дальнейших источников всестороннего развития человека: развитие политической системы содержания и характера труда, окружающей среды, жизненного уровня, социальных аспектов научно-технического развития, развития планомерной системы управления социальными процессами. Прогноз социального развития содержит и территориальное сечение, включающее развитие пространственной социальной дифференциации и гомогенизации с точки зрения отношения город—сельская местность, жилые массивы, регионы в области.

В заключение статьи автор подчеркивает, что разработка прогноза социального развития как компонента совокупного прогноза «ЧССР 2010» — исключительно значимая, политически знаменательная задача, дающая научному фронту возможность изучить общество в его совокупности, задача, за которую научный фронт принимается с великой инициативой.

Summary

F. Kutta: Problems of the Prognosis of Social Development

The present paper is concerned with the conception of the prognosis of social development whose elaboration within the scope of the comprehensive prognosis Czechoslovakia 2010 has just been launched. Besides the social-development prognosis referred to here, this comprehensive prognosis also includes forecasts of scientific-technological and economic development within the framework of the whole country on the one hand and of regional cross-sections of the Czech and the Slovak Socialist Republic on the other.

Attention is focussed on the genesis and objective conditions of the rise and development of prognostics, on the theoretico-methodological bases and problems of social forecasting, and on the delimitation of its content. The main topics of discussion are differences between futurology and Marxist prognostics, Marxist theoretico-methodological starting points, the position of prognosis within the framework of the planning system, differences and interconnections among the prognostic, programme and planning systems, as well as basic methodological approaches applied in realizing the prognosis.

The realization of the prognosis is based on scientific principles of the cognition of laws governing social development and is supported by general programmes and resolutions passed by congresses of communist and working-class parties.

The prognosis of social development, proceeding from an analysis of socialist relations, concentrates on the sources of expanded reproduction, general development and activation of the principal subjective factor of society, man, who is developing within the framework of collective subjects of the social-class structure. The analysis and development of this structure, based on the development of the demographic structure, represents the core, the way of life is an integrated and integrating goal function of the social-development prognosis which involves the development of other sources of man's all-round development: the development of the political system, the content and character of work, the living environment, the living standard, social aspects of scientific and technological development, the development of a planned system of controlling social processes. The prognosis of social development also contains a regional cross-section involving the development of spatial social differentiation and homogenization from the points of view of town-country, residences, regions and districts.

In conclusion the fact is accentuated that the elaboration of the social-development prognosis as a part of the comprehensive prognosis Czechoslovakia 2010 is an extraordinarily important, politically committed task providing the scientific front with the possibility to examine society in its totality — a task which the scientific front is taking up with plenty of initiative.